

Gustaf Frödings världs- och livsåskådning

Hans livs- och världsåskådning var en frågande process, en ständigt skiftande men efter hand sammanhängande idé om hur människan hör hemma i en fysisk såväl som en överfysisk verklighet. I denna kombinerade tillvaro som han kallade sin världsharmoni, var han den självklare urinvånaren. Ignorerar man det överfysiska, sitter man kvar med en halv Frödingbild.

Världsharmonin

1894 befinner Gustaf Fröding sig på Suttestad sanatorium på Lillehammer i Norge, och skriver till sin syster Cecilia:

Mina världsallts-drömmar, galna eller icke, ha utmynnat i en världsharmoni, som jag väl en gång skall framställa i skrift eller tal, om jag en gång blir frisk i hjärnan, så att den duger att bruka utåt — inåt har den verkat ganska bra och givit mig många sanningar och skönheter - - - Jag tycker att jag förenat solljusläran och uppofringsläran, altruismen och egoismen och fått allt klart för mig.

Ovanstående är dels en resumé av vad han brottats med i sin tankevärld från gymnasie-tiden, och samtidigt en plan för åren som kommer. Den världsharmoni, eller det "system" han så småningom kommer fram till som sin personliga sanning, det han kallar sin "åskådning", omfattar ungefär följande:

- Kosmos är en levande process – evolution av medvetande
- Allt är levande och allt samspelar med allt annat, även med honom själv
- I monadteorin förenar han altruism (allkärlek) med egocentrisk kärlek
- "Övermänniskan" är ett framtidsmål, höjdpunkten i mänsklighetens "fullkommande"
- I "Ariens land" upplever människan sig vara ett med Alltet, Alljaget
- Ont/gott, sanning/lögn, skönt/oskönt möts i Allförsoningen = FÖRALLTELSE
- Detta är att verkställa Platons trilogi – Godhet, Skönhet, Sanning
- Till denna treenighet bifogar han Humor

Han frågar ständigt i dikt och prosa: Vad tror du om detta mitt "system"? Så som i denna anteckning från hospittaltiden då han inte längre har någon att fråga:

Hvad är gudomlighet annat än mänsklighet i sin högsta potens, och hvad är mänsklighet annat än gudomlighet i en lägre potens?

Utvecklingen av hans världsharmoni gick till ungefär så här:

Gymnasistfilosofin

Det började medan han gick på gymnasiet i Karlstad. Hjalmar Wallgren var en tid rumskamrat och har i boken *Gustaf Fröding och hans tankeliv* (1936) beskrivit hans ungdomsfilosofi. Fröding hade en världsbild som var dels ett slags "mer eller mindre dimmigt koncipierad mystisk emanationslära, dels – paradoxalt nog – en uppfattning, nära i släkt med naturalismen" (materialism så som den

uppfattades på slutet av 1870-talet efter att Darwin 1859 kommit med sitt verk *Om arternas uppkomst...*) Wallgren berättar att Fröding var

fullkomligt inpyrd av uppfattningen att allt måste bestå av materia med däri inneboende kraft, alltigenom styrd av en obönhörlig kausalitet, vars funktion han summerade med det imponerande begreppet 'causa aequat effectum'.

Enligt Wallgren var Fröding helt ointresserad av naturvetenskaperna så som de lärdes ut i skolan. Men samtidigt var hans naturalistiska filosofi konsekvent och på ett sätt "djuptänkare än den undervisning han fick av de gymnasielärare som han ringaktade".

Ludwig Büchners verk *Kraft och materia* om vetenskapens sista rön hade 1869 översatts från tyska till svenska. Den hävdar att existensen kan förklaras enbart med kraft och materia, något Fröding anammade med entusiasm. Bokens avslutning är en uppmaning till dem

som måhända känna sig kränkta i sin filosofiska eller religiösa övertygelse. Den empiriska naturforskningen har intet annat mål än sanningen, vare sig den, mänskligt att döma, är lugnande eller tröstlös, skön eller oskön, logisk eller inkonsekvent, förnuftig eller enfaldig, nödvändig eller underbar.

Denna vädjan satte spår i en ungdom med Frödings oändliga krav på sanning.

Evolution, övermänniska och fullkommande

I åren som följde ägnade Fröding mycket tankemöda på hur människans utveckling kunde passa ihop med tidens vetenskapliga materialism. Dessutom: Hur kunde Goethes "Geist" eller ande, som Fröding så småningom identifierade som medvetande eller "jag", integreras i en samlad helhet om Alltet? Från Nietzsches *Zarathustra* fick han idén om att "övermänniskan" kunde vara en naturlig konsekvens av fortsatt biologiskt och socialt framåtskridande. Men han var inte överens med Nietzsche och skriver till Mauritz Hellberg långfredagen 1891:

Du antar naturligtvis efter dessa tirader att jag hyllar de moderna teorierna om övermänniskan, men det gör jag icke. Jag tror fastmer att varje människa är en embryotisk övermänniska, men de äro alla hållna i bås och gödda med ett foder som icke befordrar övermänniskans växt. Genom en tillfällighet händer det att en och annan slipper ut, svälter, sliter ont, blir mager och vig – strövar ut över vidderna – kallas geni. Lägg märke till ordet tillfällighet, ty jag är fullt övertygad att genierna bliva till genom händelsevis sammanstående omständigheter i samhällsställning, uppfostran, olyckor, kärleksäventyr etc. Alla människor äro födda genier, men få nå fram till att bli det i ord eller handling.

Men han anser att människans fortsatta utveckling sker på även högre nivåer av existens, inte bara i ett fysiskt-biologiskt-socialt skeende, utan i en överfysisk process. I brev till Anders Forsberg långfredag 1895 skriver han:

Huvudsaken är att vara människa helt ut och så rikt som en orkar. Jag tror nästan på en evig utveckling efter det skenbara slocknandet i döden.

Han blir mer och mer övertygad om att evolutionen även är en transpersonlig process, det vil säga att genom överlevande av döden kan monaden (människosjäl) sedan återuppta sin utveckling på Jorden.

Hans kosmiska evolution ser i sammandrag ut så här:

- Universum genomströmmas av "lifande kraft"
- Alla väsen eller ting är följaktligen delaktiga i denna "lifskraft"
- Han kallar dessa ursprungsväsen eller uratomer för "lifsmonader"
- Monaden har: 1) materia, 2) /kraft/energi, 3) medvetande
- Allting har således medvetenhet, ett "jag", även om monader på de minst utvecklade stadierna av tillvaron är endast sovande embryon
- Varje monad har hela universums alla potentialer i sig till att utvecklas
- Men allt eftersom monaden utvecklar sig, blir jagmedvetandet starkare
- När monaden utvecklats tillräckligt genom mineral-, växt- och djurriket, blir den en människosjäl

I randanteckningar i böcker han läste under hospitaltiden, som Nietzsche-biografien av Möbius, hittar man förtydligande till hans själsmonaders fortsatta utveckling:

Mig tycks att Nietzsches 'öfvermänniskotheori' blifvit (för mig) orimlig, emedan han ej tagit en individuel personlig fortvaro äfter döden med i beräkningen. Hade han det, kunde han tänkt sig (kanske) att hvarje individ successive kunde nå öfvermänniskostadiet och den redan blifna öfvermänniskan kunde hjälpa de ännu till detta stadium sträfvande att närma sig detsamma (härskare- och hjälparetendensen förenade).

Enligt de två pamfletterna han publicerade (nedan) blir det tydligt hur hans tankar om fysisk och överfysisk evolution har ett syfte: moralisk-etisk insikt och ansvar, hur vi betar oss mot varandra, och mot allt annat liv. Hela hans inre liv kretsade efter 1894 kring möjligheten till allförsoning i framtiden, inte som utspekulerat tankeprojekt utan som existentiell frälsning.

Existentiell frälsning – ett livsförklaringsförsök

I brev till Viktor Rydberg 1895 skriver han:

Jag ... är just i bered att skaffa mig en livsåskådning, och när man det är måste man omvärdera alla värden man förut haft, antingen de uppställts af en själf eller andra. Er bok har gifvit mig impulser och uppslag, för hvilka jag är tacksam.

1898 har det gått 20 år sedan han började bygga sin världsbild. Nu har han äntligen "skaffat sig en livsåskådning" som hänger skapligt ihop. Genom att koppla ihop gymnasistfilosofin med Darwins evolutionsteori, överskrider han Darwin, förenar medvetande enligt Goethes "Geist" med kraft och materia. Nu har evolutionen blifvit en kosmisk process som försiggår fysiskt som överfysiskt. I sina häften *Om Jagmedvetenhet* och *Om lifsmonader* framställer han sin kosmiska evolution enligt sammandraget ovan. Dessa två pamfletter måste läsas i sammanhang för att förstå essensen i hans "åskådning". Verkligheten omfattar nu för honom fysisk såväl som överfysisk existens. "Lifskraft" är

motor i det kosmiska framåtskridandet, en princip som genomströmmar universum och integrerar materia, energi och medvetande. Han tror att hans hypotes om monadernas utveckling kan slå en brygga mellan en rent materialistisk åskådning och en transcendental uppfattning av verkligheten.

Hjalmar Wallgren berättar att Frödings världsbild i gymnasietiden var någon slags "emanationslära förenad med naturvetenskaplig materialism" så som man uppfattade materialismen omkring 1880. I Görlitz har han 10 år senare läst om monader, sannolikt hos Leibniz, som så utmynnar i hans egen version i 1898. Första kapitlet i *Om Livsmonader* återger hans åsikt om kraft och materia. Nu kopplar han på medvetande (som han kallar "jag"), som i livsmonaden är i olika stadier av utveckling. Denna "uratom" med för våra sinnen ouppfattbar materia är även bärare av energi i olika former.

Genom bekantskap med Nietzsche och Tolstoy, Leibniz, Spinoza, Blavatsky, Platon och Buddha inspireras han till vidare utveckling av sin "världsharmoni" som även inkluderar etiken.

Fyra år efter brevet till Cecilia i 1894 kommer alltså de två pamfletterna där han redogör för Kosmisk Evolution som en levande process. I *Sagan om Gral* samspelar han själv i dröm som i vaket tillstånd med detta levande Allt. Han kombinerar sin monadlära med att balansera egocentrisk kärlek med altruism, som för honom är empati och omsorg för allt levande. I hans "Enhet i Mångfald" är dessa motsatser förenade, en viktig punkt i hans "åskådning" och central i hans sena diktning.

I brev till Werner von Heidenstam januari 1896 skriver han:

Enheten och mångfalden har jag grubblat över en hel del, och kommit på den där monadteorin, som väl är besläktad med eonläran hos gnostikerna och kanske kan förenas med de nya teorierna om jagets absoluta frihet.

Och så i *Gralstänk* får läsaren koden till att hitta "gullfyndigheten". Fröding har i sina visioner, även om de är fyllda av hiskliga upplevelser, sett något som blänker till, en ljusglimt, en gnista, men han håller undan för färdiga läror och doktriner. För att finna sin "gudomsgnista" måste läsaren själv söka och pröva ut tillvaron i alla dess aspekter.

*Och sök,
skall du finna
att också ur
kvinna
och man som ur trä
eller sten går
Gralgnistans flyktiga
sken.*

*Som guldgrävaren
guldfyndigheten kan
ana av märken, I veten
om sökandet närmar sig Gral
av gnistornas ljusmängd och tal.*

Var detta filosofi?

Medan han 1890 är under behandling på Nervenheilanstalt i Görlitz i Tyskland läser han filosofi och förargar sig våldsamt över "pedanteriet och tyskeriet":

De här tyska filosofernas evinnerliga vändande på tingen, det ändlösa och onödiga resonerande om påvens skägg, är jag hjärtligen ledsen vid. Materialister och idealister äro lika erbarmliga. Mest förargar mig deras idiotiska högmod – de anse sig kunna se ner med nedlåtande på de engelska och franska tänkarne, emedan dessa icke förstå den tyska konsten att gå omkring sig själv och bita sig i ryggen – jag kan icke finna någon annan bild för det självförståelsearbete som ligger i tyskarnes vansinniga abstraktionsraseri.

Hans egen filosofi blev då något helt annorlunda enligt en artikel han publicerade om Heidenstam:

Jag misstänker, att Heidenstam är filosof något så när på samma sätt som Goethe var det, en, som är instinktivt medveten om mångt och mycket, som andra filosofer icke drömma om. – Ett är att djupt känna och ana vad livet i sitt innersta väsen är och uttala detta i karaktäristiska bilder och slående epigram – ett annat är att bygga riktiga slutledningar från riktiga premisser; bägge sätten äro bra, men det senare tråkigare. Det förra är Goethes och Heidenstams, det senare Kants och Boströms.

Granskare som analyserat och kritiserat Frödings "filosofi" har kanske inte upptäckt att han hör till gruppen som "djupt känna och ana vad livet i sitt innersta väsen är och uttala detta i karaktäristiska bilder och slående epigram". Hans tänkande, som av granskare gärna kallas "grubbel", har haft harmonin som riktpunkt, i dess två former av självharmoni och allharmoni. Därmed behövde han både en världsförklaring och en etik, i en syntes som även inkluderade historien. Hans monadteori blev svaret.

Redan i Görlitz var han monaden på spåret och beklagar att läkarna inte begriper vad som är galet med honom:

... De kunna i alla fall icke göra något vid mig, ty min sjukdom sitter icke i bröstet eller magen eller hjärnan, utan i det allra innersta av min personlighet. Det är själva "monaden" som råkat ur jämvikten med sig själv och hotar att sönderfalla i atomer.

Framtiden i Ariens land

På en lös lapp skriven med blyerts troligen under hospitaltiden 1898-1905 har han klottrat ner hur "idealmänniskan", även som "fullkomnad" är embryonisk och finns som ett frö i alla människor:

För hvarje människa torde riktigast betecknad idealmänniskan vara den människan själf, tänkt, anad eller drömd af henne själf som fullkomlig. Andra människor torde i förhållande till idealmänniskans utveckling inom en själf endast lämpa sig att vara jämförelsegestalter. – Ideal­människan torde för övrigt i grunden vara något så när samma begrepp som det Nietzscheska begreppet 'öfvermänniskan', hvilken väl också måste tänkas embryotiskt inneboende i hvarje individ och anad som fullkomnad i en framtid?

Lägg märke till frågetecknet som kanske är riktat till honom själv eller till en möjlig läsare.

Redan 1891 hade han förundrat sig över vad denna "fullkomning" kunde vara och hur "solljusläran" skulle praktiseras i "Ariens land". Solen, som fysisk himlakropp, blev så småningom för honom, som även i tidigare kulturer, enbart symbol för den kunskap, den sofia som finns bakom all verklighet, denna eviga kunskap som Leibniz kallar *Philosophia Perennis*, och som även Platon skriver om.

"Ariens Land" blev för honom den metafor för mänsklighetens framtid där själsmonaden utvecklats till en nivå där "jaget" identifierar sig med Alljaget. I detta tillstånd representerar "soldrömmen" full kännedom om all verklighet.

Första gången Fröding nämner "soldrömmar" är i november 1894 i brevet från Suttestad till Cecilia, där han "funnit ut världsreligionen och förenat solljusläran och uppoffringsläran, altruismen och egoismen". Detta är början till den sammansmältning av motsatser, vad han också kallar Föralltelse, som han utvecklade i Grafilosofin.

Fröding hade sedan gymnasietiden sökt en helhetssyn, och vid 90-talets början hade han skrivit krönikor där denna helhetssyn kan skymtas, som i *Naturalism och romantik* och *Om humor*. 1891 kom dikterna *En fattig munk från Skara* och *Den ryske anakoreten*. I den senare ställer han till Leo Tolstoy den svåra frågan:

Är ej den kraft, som midjor sammantvingar,
densamma kraft, som gror och öppnar knoppar,
som över molnen lyfter örnens vingar
och svanens vingar i kristallen doppar?

I januari 1895 kan han för Ellen Key presentera sin nye bundsförvant i livets strid:

Den frie, förnuftige ariern har åter vaknat till liv i mig, sedan jag varit olycklig en tid under semiternas ok. Och ariern är soldyrkare, som Ni vet, och hatar teologi av hela sitt hjärta, och avskyr judiska stadgar av all sin håg.

Vid rättegången om *En Morgondröm* (som påföljde utgivningen av *Stänk och flikar* i 1896) förklarar Fröding i sitt försvar att det ariska folket är ett diktat naturfolk. Men Ariens land var naturligtvis inte bara fantasi, utan också en evolutionsidé såväl som samhällskritik. I *Vinghästen* (1897) tar han på sig rollen som anarkist:

Min vers vill ut bland folk med nakna lekar,
där frihetsvind förjagar dumma domar,
min vers är hänsynslös, min vers förnekar
var dräkt, vart stängsel, varje dörr med bommar.

Min vers trivs uselt där om lov det frågas,
där lydriad viskar och där budord mumla,
min vers vill våga det som ej får vågas,
och tumla fram, där ingen alls får tumla.

Hans uppfattning om människans framtid i evolutionen kommenteras på lösa lappar under hospitaltiden. Som här:

Det måste medges, att föreställningen om ett framtida släkte af öfvermänniskor kan vara en sannolikhets slutsats af evolutionsteorin i allmänhet.

Stig Sjöholm sammanfattar i *Övermänniskotanken i Gustaf Frödings diktning* hur syftet med mänsklighetens evolution kunde se ut:

Meningen med livet, det som Fröding efterträdde hetare än något annat, är uttryckt i evolutionismens enkla grundsats: utveckling mot fullkomlighet. Ditåt går mänskligheten med lagbunden nödvändighet, dit skall individen gå, varje individ, ej endast några få utvalda. Genom att sträva mot fullkomlighet bidrager den enskilde till hela släktets fullkomnande, släktets utvecklingsgång för även individen en bit framåt ... Frödings diktade övermänniska, utvecklingens slutmål, är ej tänkt som en ensam "Nietzscheansk praktblomma". Hon betecknar den höjd vartill hela mänskligheten skall nå.

Frödings "fullkomlighet" är konsekvensen av att "lifskraft" trycker på medvetande och materia i ett utvecklingsdrama där alla monader deltar i ett gigantiskt samspel. Genom de "nedanförmänskliga" mineral-, växt- och djurrikerna kommer lifsmonaden eller människosjäl, "jaget", att fortsätta även till de "ovanförmänskliga" rikerna. Även om Fröding ser övermänniskan som ett embryo inbakat i monaden, går inte Sjöholm vidare in på detta.

Det gör emellertid Hjalmar Wallgren:

Karakteristisk för Frödings egen uppskattning av det "ariska" är för övrigt ingalunda blott den *Morgondröm*, som kom att direkt samt ännu mer indirekt spela en så stor roll i hans liv, eller hans övriga såsom specifikt ariska självbetecknade dikter resp. "ariska soldrömmar", utan än mera hans uttryckliga karakteriserande i inledningen till *Gralstänk* av framsträvandet till livets och ljusets urkälla, d. v. s. till det sanna goda och sköna såsom identiskt med ett framträngande till Ariens land.

Goethe

Kanske det var Goethe som tipsade Fröding om att världsalltet är ett medvetet Allt. Goethe var hans stora diktarhjärte, och porträttet av Goethe var intill bortgången hans käraste ägodel i rummet på Gröndal.

Goethes "Geist" var något mycket mera än "ande" i vanlig mening, ett allmedvetande. I *Gralpoesin* ansluter sig "gudomsgnistan", som enligt Fröding finns inom varje människa, till detta Alljag. För några människor kan gnistan i mystiken konkret upplevas som hopkopplad med allmedvetandet. Människan har alltså potentiellt inom sig all kunskap, om blott embryoniskt, som behövs för att mogna till en "fullkomnad" varelse.

I brev till Maurtitz Hellberg 20/5 1891 skriver han:

På senare tid har jag läst mycket av Goethe – den vise, den stolte, den rike, den gode – Wolfgang Apollon – och jag tror att jag tagit mycket intryck av honom, hur mycket kan jag icke säga bestämt. Att en människosjäl är ett suveränt väsen, tycks mig vara tämligen klart, och lagarne för dess handlingssätt äro till inom, icke utom dess gränser. Jag har förmågan att

sjunka så lågt som helst, men även gåvan att höja mig så högt som helst (i fall tiden medgiver). Jag har inom mig all auktoritet som jag behöver och kan lita till. Därför har var och en sin moral för sig, om man också till en viss grad låter föreskriva sig lagar utifrån (som man tolkar efter behag).

Fröding såg det storartade att Goethes "Geist" är en kraft som genomströmmar universum och ger liv till allt. I sin monadteori kallade han denna för "lifs kraft", medan den gnista av Geist som finns i varje uratom, i varje monad, betecknade han som "jag". Detta "jag" existerar i alla ting och i alla väsen på olika nivåer av utveckling. "Medvetande" utgör här, utöver vad som kunde finnas i högre djur och människor, en allmän och ofantligt expanderad grundval.

För Fröding hade sedan gymnasietiden enbart kraft och materia varit tillvarons grund, men nu kom Goethe hans naturalism till undsättning: "die Materie nie ohne Geist, der Geist nie ohne Materie existiert und wirksam sein kann". Alltså: "Materien kan aldrig fungera utan Medvetande, och Medvetandet kan aldrig fungera utan Materia."

Därmed föll Frödings monadteori på plats som en Pythagoreisk hylozoik med materia, kraft/energi och medvetande i förening. Denna trilogi är enligt honom nödvändig för all existens på fysisk såväl som överfysisk nivå. Skillnaden mellan Goethe och Värmlandsdiktaren var att Goethes «Geist» var själva den primära grunden i universum, en panteism, medan Fröding såg monadens tre ömsesidigt beroende egenskaper som nödvändiga för att fysisk existens skulle kunna uppstå och utvecklas.

Goethes världsallt blev kanske mera en statisk modell, medan Frödings värld, påverkad av evolutionsteorin, var process i ständig förändring.

Henry T Laurency skriver i *Kunskapen om verkligheten* att Goethe undrade hur världen kunde bestå av idel självständiga individer, som dock stod i förbindelse med den oändliga helheten. Han kom underfund med att människan har sin del

i tillvarons oändlighet genom sin metafysiska kärna, sin individualitet, genom det som Aristoteles kallade "enteleki" (idé = själ = kraft) och Leibniz kallade "monad". . . Problemet pluralism eller monism, hur tillvaron, bestående av individer (monader), kan utgöra en enhet, förklaras med att hela tillvaron är en medvetenhetsenhet, i vilken varje individ har omistlig del. Den utgör också förklaringen på tillvaron såsom en kosmisk medvetenhetsprocess genom vilken alla monader en gång ska nå livets slutmål: allas allvetenhet och allmakt. . . Goethes världs bild kristalliserades så småningom till en helhet, till en av de största synteserna i det moderna tänkandets historia.

Även om Fröding sneglat på Leibniz när han byggde sin monadmodell, anser Hjalmar Wallgren i boken *Gustaf Fröding och hans tankeliv* att Goethe gått alldeles för grundligt i skola hos Leibniz och Kant. I Kants värld gäller nämligen den välkända uppdelningen mellan **tingen i sig** (das Ding an sich) och **tingen i mig - så som jag uppfattar den** (das Ding für mich). Denna absoluta åtskillnad mellan världen "där ute" och "så som jag upplever den" börjar i Frödings modell flyta ihop. För honom börjar världen (tingen i sig) förena sig med tanken om världen (tingen i mig). Men eftersom monaden integrerar materia, energi och medvetande och dessa är ömsesidigt beroende av varandra, blir det ingen självmotsägelse. Om "världen" och "jaget" hopfogas och blir ETT, är detta givetvis obegripligt i den

dagliga tillvaron. Så blev det även för Einstein inom kvantteorin, där Schrödingers katt SAMTIDIGT kan vara BÅDE död och levande, intill den observeras – se senare kapitel.

Att identifiera sig med Alltet

”Ariens Land” blev för Fröding den metafor för mänsklighetens framtid där gudsgnistan (själsmonaden) utvecklats till den nivå att ”jaget” identifierar sig med Alljaget. I hans ”åskådning” befinner sig allt i Kosmisk evolution, där medvetandet bor i alla varelser i olika grad av tillväxt, även i ”död” materia:

Varje levande väsende säger,
om ock endast från fjärran likt människotal,
vad det är, vad det vill, vad det äger,
så av verksamhetsart som av lycka och kval,
och de ting, som ej leva, de sjunga
för de sinnen, som uppfatta klart,
om ock icke med strupe och tunga,
även de om sin särskilda art.

Han identifierar sig inte bara med All-livet, utan med själva Kosmos, i en altruism eller allkärlek som måste balansera och försona sig med egoismen. Denna identifikation med naturen är en tidig version av vad den norske filosofen Arne Næss hundra år senare kallar *Djupekologi*:

Omsorg flyter naturligt om ”jaget” utvidgas och fördjupas, så att skydda Naturen är identiskt med att skydda sig själv ...

Dikten *Livets värde* i *Gralstänk* är ett utomordentligt vittnesbörd om hur världarna samspelar med honom:

än tycks det mig just att det leende
världslivet just som det är
med frittglada ögon seende
inom sig all himmelen bär.

Mitt i denna verklighet av det ”leende världslivet” är han inget mindre än urinvånaren. Om man inte känner till hans panorama av monadiskt samspel blir hans graldiktning bara ”vacker poesi”.

Humor som försonare

För Fröding var humorn en väsentlig faktor för att kunna försona mänskligheten. Men det var inte vilken humor som helst, utan den som utövas som en form för kärlek. I en krönika i Karlstads-Tidningen hänvisar han till Paulus:

Kärleken är tålig och mild, säger han – så är humorn ock, ty den såras icke av det som är fult och stötande, den söker upp de förkomna och eländiga och visar att de äro värda intresse – kärleken vredgas icke, dömer icke – ej heller humorn – kärleken förlåter allting – så ock humorn – kärleken är ödmjuk – det är humorn ock, ty humorn kommer människorna att icke anse sig själva bättre än andra. Humorn har därför rätt att vara till även utan den ringaste förbindelse med sedliga tendenser – och den verkar så mycket mer försonande ju mer den

får vara i fred för dylika. Därför är det icke tillbörligt att den skall stå i skamvrån längre. Den kan gärna flyttas litet närmare högsätet i liv och litteratur, ty den innebär en genväg till det som allt lyckosökande strävande syftar åt – ett stärkande av samhörighetskänslan.

Från pajaseriet i gymnasietiden där han spelade sin egen teater med August Kallson i huvudrollen, fortsatte skämtlynnnet i krönikor i Karlstads-Tidningen under pseudonymen Hans Sax. Han la sig i världspolitiken och reste runt som korrespondent, var mycket produktiv, och läsarna upplevde hans fyndigheter som fruktansvärt roliga när han delade ut tjuvnyp åt vänster och höger. I det värmländska blommade lynnet fick Hans Sax dessutom sitt pass påskrivet: "Han ljuger mö, den kährn. D'ä inte sant hälta." Han skriver om pajaseriet:

Vad beträffar populariteten, så kommer den väl mest av att jag spelar pajas ibland och sådant roar barn och tjänstefolk och annat folk med för resten, men mitt pajasliv och min pajasdiktning äro inte så naturliga för mig som man tror — de äro bara en sorts modus vivendi för en som inte orkar arbeta livegenskapsarbete och icke heller förmår hålla sig uppe på en herreplats — man klär sig i bjällerkåpa för att ändå få någon sorts rätt att tala ut sin mening — narren har ju av ålder haft rätt att vara frispråkig — och på samma gång hålla upp livhanken. Men så får man också finna sig vid att aldrig tas på allvar och alltid ha känningen av förakt över sig.

Efter 1887 övergick ordleken och skämtet i dikter som kreativa glädjeskutt.

Men det fanns ett djupare syfte bakom skämtet:

I en sådan tid är man i starkt behov av humor, ty humor försonar människorna — den är en yttring av den medfödda sympatin, som icke behöver predikas utan är tillstädes ändå hos rättfärdiga och orättfärdiga, som äga förmåga av sympati. Den är de publikans och syndares evangelium — den uppställer intet sedlighetsideal — den tillåter människorna att vara sådana de äro — den kostar inga offer och ingen kamp — den är i full enlighet med våra böjelser, men den lär oss att finna nöje och behag i varandra, den förenar oss i det sorgbundna löjets brödraskap, där ingen anses god och ingen ond, emedan den alldeles bortser från, om man är det ena eller det andra.

I krönikorna lät han högvördigheter som biskopar och professorer förpassas till den nedre delen av samhällshierarkin där vanlige människor levde, och läsekretsen uppskattade detta hans terapeutiska clowneri. Hans kåserier ingöt mod i läsarna när de högt uppsatta inte visade sig vara förmer än dem själva.

Han samlade samhällets och politikens allmänna tokigheter under begreppet *Paranoia universalis*, där ingen gick fri: Både regering och kyrka påstods lida av denna sinnesjuka, och läkare och professorer inom psykiatrin framställdes som lika vanvettiga som sina patienter. Men han är aldrig personlig, och om han någon gång skulle vara det, ångrar han resten av livet om han inte fått gottgöra en "orättvis" framställning.

Några granskare kallar Frödings krönikehumor *karnevalisk* när de som befinner sig i samhällshierarkins topp, och som av omgivningen eller av sig själva anses som förmer än andra, genom symbolisk

detronisering berövas sin status. Clownens förklädnad gav utökad yttrandefrihet, då han lättare kom undan med farliga sanningar.

Ont och gott

Det "onda" ska lära oss något – därför är det egentligen ett "gott". Så tänkte gymnasistfilosofen enligt rumskamraten Hjalmar Wallgren. Genom att vara motsatsen till Gott har Ont ett pedagogiskt syfte. Men för Fröding personligt var det inte riktigt så enkelt. Han förklarade till Wallgren att frågan var så svår att han inte ville tänka mer på den "till dess jag i mitt inre känner mig ha vuxit fatt densamma. Nu känner jag det som jag skulle bliva galen om jag ej släpper den."

I en insändare 19 år senare i Svenska Dagbladet 7 november 1897, skriver han att i sina diktsamlingar har hans filosofi " varit högst otydligt, oredigt och fragmentariskt framställd". Men nu ska det bli klarare, skriver han "i en nyss avslutad bok om *Ont och gott*". Boken kom aldrig ut på grund av betänkligheter från förläggaren, men vissa avsnitt publicerades separat och i tidningsartiklar. Diktsamlingen *Gralstänk* i 1898 är försök till poetisk formulering av dessa tankar där det i förordet heter att det delvis är ett

korrektiv och en förklaring till det som i *Stänk och flikar* och *Nytt och gammalt* kan vara misstag eller dunkelhet – ett slags återtag till en tryggare ställning med säkrare operationsbasis, från vilken man efter nya strategiska överläggningar kan framtränga mot Ariens land.

Denna hans "säkrare operationsbasis" som nyss tillkommit var teorin om monader som gradvis utvecklas från lägre till högre existensnivåer. Gymnasistfilosofin var inte alldeles fel där ont och gott kompletterade varandra i undervisande samverkan: det goda kan inte tänkas möjligt utan mot bakgrund av det onda. I den etisk-moraliska evolution som monaden/människosjälen måste genomgå blev det onda nödvändigt som pedagogiskt hjälpmedel för att "jaget" skulle kunna nå nya höjder på vägen mot fullkomning.

Det onda blev således verktyg i den etiska och kulturella evolutionsprocessen, i framåtskridande för att nå Ariens land. Bryter man mot naturlagarna gör det ont. Kanske inte med en gång, men så småningom. Läroprocessen för mänskligheten är då att komma underfund med hur man ska låta bli att bryta mot fysisk och moralisk lag. Under hela 80- och 90-talet släppte han aldrig frågan, och till slut (1898) blev den till dikten *Frågande svar och obesvarade frågor om ont och gott*.

I sin ariska framtid ansåg Fröding att mänskligheten kunde nå det gudomliga i sin högsta potens av fullkomning, först genom fysisk och sedan utveckling i överfysisk existens. Men hans framtids-perspektiv stod i stark kontrast till samtiden där han kämpade mot depression, när hans egen fullkomlighet minskade om han sökte en smula jordisk lycka i de möjligheter till kärlek och innerlighet, som en torftig verklighet bjöd honom.

Hur svårt det är att vara människa fick denna utformning:

Hvarje människa är ett ämne hvaraf vår herre kokar en dekokt af nya tankar och gärningar till nytta for andra – det är icke roligt att vara ämne. Hvarför ställa blommor i vägen, där man skall gå så att man måste synda med att förtrampa dem.

Som oftast blev det en ytterligare justering av hans "åskådning", så som på en liten lapp i hans kvarlåtenskap:

Framdeles komma sannolikt mina åsikter att ytterligare utveckla och förändra sig och i så fall kommer naturligtvis ytterligare korrektiv att bliva nödvändiga.

De många varianterna, utkast och fragment, sannolikt under hospitalstiden, med dess överstrykningar, förändringar och trevande formuleringar, vittnar om viljan till logisk orientering och övertygande grund för en säkrare förankring i tillvaron, än de tidigare "kanhända" och "möjligtvis":

Det enda egäntliga och verkliga onda torde vara förfalskning. När man lefver i enlighet med sitt eget väsen, man må vara hare, tiger eller Messias – kan icke mera rättvist krävas.

Att leva enligt "sitt eget väsen" betyder att den utvecklingsnivå monaden eller "jaget" uppnått hos haren, tigern eller Messias avgör hur man förhåller sig till de naturlagar som så småningom uttrycker sig som instinkt eller morallag för var och en.

Till manuskriptet *Ont och gott* var det sannolikt meningen att inkludera detta:

Människan är en kompromiss mellan sin förmåga och sin önskan – eller kanske rättare mellan sin önskan att fullkomna sig och sin önskan att vara lycklig. Resultatet blir en relativ stigning, ett stannande, eller en sjunkning i fullkomlighet, allt äftersom kompromissen är återgifvande åt det ena eller det andra hållet.

Hjalmar Wallgren hävdar i boken *Gustaf Fröding och hans tankeliv* att Fröding hade ett försprång på flertalet tänkare som sökt en etik eller moralfilosofi på monistisk eller panteistisk grund. Det var att han aldrig blev dogmatisk, men ställde sina funderingar i frågeform.

Om Lifsmonader kom ut som bokslut på 20 års strävan med sin "åskådning", samma år som dikten *Frågande svar och obesvarade frågor om ont och gott*. Hans intensiva engagemang med livsproblemen får här sina obesvarade lösningar som bara Fröding kan uttrycka dem.

Även om den heliga Gral kan "göra det onda gott", kan "signa synd till det luttrande saltet" och "rena till bragd ett brott", måste människan strida hårt med sig själv för att nå denna försoning.

Flera av de frågande svaren kan synas motsägelsesfulla, men bär inom sig samma uppmuntran till läsarens begrundande som vissa meditationer inom Zen-Buddhism. Några gånger förlorar gängse ont- gottbegrepp sig i varandra:

Jag vill ej vara ädel, jag vill ej vara god,
de gode och de ädle de ställa upp sin stod
i skönaste belysning på högsta piedestal
med inskrift om bedrifter i hörnet av sin sal.

Sen stå de och betrakta sin älskliga bild,
hur ädel är ej minen, hur god och blid och mild,
de tänka i sitt hjärta: Si, allt är ganska gott!
- men bakom står Hin onde och hostar så smått.

Kärleksäfventyr af en helt annan art

Frödings kärleksbegrepp går långt utöver den könsliga hormonbaserade ram som senare granskare placerat honom i. I grekisk filosofi kommer kärleken i minst tre varianter (här extremt förenklade): Eros (skapande och kreativitet), Agape (omsorg och empati) och Philia (broderskap och samspel). Frödings kärlek svallar i alla dessa arter, som till exempel i krönikan där han anser att humor är utövande av kärlek. Han refererar till Paulus:

Kärleken är tålig och mild, säger han – så är humorn ock, ty den såras icke av det som är fult och stötande, den söker upp de förkomna och eländiga och visar att de äro värda intresse – kärleken vredgas icke, dömer icke – ej heller humorn – kärleken förlåter allting – så ock humorn – kärleken är ödmjuk – det är humorn ock, ty humorn kommer människorna att icke anse sig själva bättre än andra.

Den tidiga Fröding-gåtan om ont-gott utvidgades så småningom till att egenkärlek måste balanseras mot omtanke för medmänniskan. Han kommer så småningom fram till att

den rätta själfkärleken och den rätta nästakärleken torde i grunden vara detsamma

Ingen granskare har brytt sig om att undersöka hur detta lilla klipp från förordet till diktsamlingen (1898) hänger ihop med följande klipp från samma förord:

Ingen må af de i samlingen inströdda kärleksdikterna inbilla sig, att jag annat än mera avlägset känt och genomlevvat det, som där beskrifves – mina verkliga kärleksäfventyr, om de så kunna kallas, hafva mästadels varit af helt annan art.

Av vilken helt annan art var dessa "kärleksäfventyr"? I dikten *En fattig munk från Skara* finns en hint:

Men suset i skogen och forsens röst
och morgonens sken, som går upp i öst,
och regn, som i hösten gråter,
de gåvo mig kärleken åter.

Och daggen och bäcken och fågelens sång
och ängarnes blommor och älgens gång
och ekorrens glädje i granens topp,
de gåvo mig åter levnadens hopp
och gåvo mig åter min ära
och lärde mig ny en lära.

I skarp kontrast till ovanstående kunde hans tidiga utsvävande liv i Karlstad och Uppsala på 1880-talet uttryckas så här:

Och gamle Adam sladdrade och drack
Och levde rövare bland glas och brickor
Och slog sig lös bland illa kända flickor
Och söp sig full och bar sig åt som pack

Det uppstod samvetsqual, ångest och skamkänsla över detta, och vid ett tillfälle anmälde han sig till Rådshusrätten i Karlstad och bekände sitt otuktiga leverne. Som tur var tog de honom inte på allvar. Hans tänkande börjar på 90-talet alltmera domineras av den gamla frågan från gymnasietiden, ont och gott. Olle Holmberg skriver i *Frödings Mystik* om det stora skiftet i åskådning som kom efter det våldsamma sjukdomsutbrottet 1894, om hur han nu ser sig själv som integrerad i existensen, i sin nyupptäckta roll som en "verklighetens urinvånare".

När han på Suttestad fördjupar sin förståelse av monaden, formulerar han fyra år senare (1898) i pamfletterna *Om Jagmedvetande* och *Om Lifsmonader* en förklaringsmodell till hur fysisk existens förenar sig med människans medvetande, med omsorg och moraliskt ansvar för naturen. I balansen mellan altruism och egoism kommer han fram till att

lifsmonaden (som grundläggande medvetandeatom) kan *embryotiskt vara latent omfattande och allt efter sin utveckling allt mer verkligen omfatta alla övriga livsmonader. Denna förmåga torde vara något så när identisk med det som kallas kärlek och sympati.*

I brev till Maurtitz Hellberg 20/5 1891 hade han börjat få en sorts överblick över människans förhållande till sig själv och nästan, om altruismen kontra egoismen. Och skriver om självkärleken att ...

... dit hör nu också förhållandet till andra – man kan sannolikt icke vara lycklig utan genom att verka för andra, men även här finnas fina övergångar. Genom att vara ett starkt "själv" blir man naturligtvis mera lämpad att gagna andra och det är just knuten att kunna vara det på rätta sättet så att man icke blir en demon i stället för ärkeängel. Och å andra sidan är det vanskligt att hålla sig fri från de mångas suggestiva inflytande, så att man icke förlorar sig själv.

De granskare som intresserat sig för hans kärleksliv har inriktat sig på det hormonella könsbaserade med sexuella excesser, utan att ta på allvar det som "hafva mästadels varit af helt annan art". Denna kärlek handlade om att egoismen måste balanseras av medkänsla och osjälviskhet i omsorg riktad mot hela mänskligheten och mot allt liv. I hans framtid, när monaden (människosjälen) utvecklas mot fullkomnad, uppstår altruismen naturligt och spontant. Det betyder att "jaget" då inser att det inte bara är i släkt med, utan identifierar sig med allt levande. En glimt av detta finns i dikten *I Ungdomen*:

Det är, som om vinden ett budskap mig bär
om lyckliga dagar, som randas,
mitt blod är i oro, jag tror jag är kär
– i vem? – ack i allt, som andas.

Denna identifikation är vad den norske filosofen Arne Næss hundra år senare kallar *Djupekologi*:

Omsorg flyter naturligt om "jaget" utvidgas och fördjupas, så att skydda Naturen är identiskt med att skydda sig själv ...

Altruismen blir nu Frödings huvudsakliga kärleksliv som underligt nog överlever både sjukdom och depression och genomsyrar det mesta av hans sena lyrik. Livsåskådningen är nu identisk med världsåskådningen, där monadteorin är ett kosmiskt utvecklingspanorama med fysiskt så väl som överfysiskt perspektiv. Och dessutom en morallära (kärlekslära) som överskrider livets motsatser.

Men den erotiska kärlekens koppling till naturen är fortfarande viktig, som i detta brev till Mauritz Hellberg:

... jag vill en gång ärligt ha fram naturens skönhet och helighet, jag är led vid skammen och hemlighetsmakeriet – livet är gudomligt i alla sina funktioner ända ned till de lägsta ... Det är ju själva alltlivets innersta väsen som yttrar sig i denna sammansmältning och skaparakt – hur kan man då betrakta den som något man stjal sig till och skäms för?

I dikten *I Daphne* smälter han samman erotisk, etisk och estetisk monadutveckling om hur människan i framtiden fullkomnas i "Ariens land" och återförenas med Alljaget.

Låt oss omfamnade blandas,
låt oss förenade andas
alla med alla och man med kvinna,
kvinnor med kvinnor och män med män,
låt oss i famntag förbrinna,
låt oss förbrinnande renas,
låt oss omfamnade enas
saligt med Kosmos igen!

Mauritz Hellberg berättar från en vandring i norska fjällen 1895 hur Frödings morgondrömsmotiv utvecklades. Detta var han inne på redan 1891 i dikten *Den ryske anakoreten* och provocerar Tolstoy med att Eros är intimt förbunden med själva Livet:

Är ej den kraft som midjor sammantvingar,
densamma kraft, som gror och öppnar knoppar,

I naturens rike vet liv och kärlek inte av ont eller gott. *En fattig munk från Skara* upplever inte endast en ny lära om ont och gott, utan att naturen ger honom kärleken åter.

Slutligen i längtan efter allkärleken kan hans lilla "jag" i framtiden uppnå enhet med Alljaget:

Jag ville, att himlens och jordens allt
låg tätt vid mitt hjärta i flickgestalt.

Var detta religion?

I boken *Kristen spiritualitet* (2006) visar redaktören Per Beskow hur det gamla begreppet "andlighet" börjar ersättas av det engelska begreppet "spirituality":

Ordet "spiritualitet" har på senare år börjat användas om religionens existentiella och personliga sida, till skillnad från den yttre historien eller teoretiska aspekter som teologi, kyrkorätt och kyrkobruk, har i dag i viss grad ersatt beteckningen "andlighet", men utan anknytning till någon speciell religion.

När Fröding i brev till Cecilia 1894 framställer sig själv som "hedning och naturligt religiös människa", handlar det om spiritualitet. När begreppet religion omfattar trossystem, dogmatik, kyrka, prästerskap, liturgi, kyrkohistoria osv, kan det gärna finnas "spiritualitet" i "religionen", men i "spiritualiteten" finns ingen "religion". Frödings "åskådning" är därför ingen tro eller lära, utan ett "system" han intuitivt upplever och så småningom sammanställer intellektuellt.

Dikten *Livets värde* i *Gralstänk* är ett utomordentligt vittnesbörd om vad som rör sig i Frödings spiritualitet:

än tycks det mig just att det leende
världslivet just som det är
med frittglada ögon seende
inom sig all himmelen bär.

"Himmelen" är i allt och alla, och även när dess motsats "helvetet" visar sig, anar han "himmelen" bakom.

I krönikan *Luckor i den jämförande religionsforskningen* i Karlstads-Tidningen uttrycker han klart vad som inte bara rent allmänt gäller skillnaden mellan filosofi och religion, utan något som i hög grad angår honom själv. Han frågar: "Varför kallar forskarna ibland sökandet efter svar på livets gåtor för 'religion', och ibland inte?" Han nämner Platon, Sokrates, Spinoza och Goethe som enligt forskarna INTE resulterade i någon religion, medan Zoroaster, Buddha och Kristus enligt religionsvetarna ledde till just det. När han själv söker svar på de STORA frågorna ger därför krönikan en hint till de Frödinggranskare som kallar hans studier "religiöst grubbel". Speciellt handlar det om hans funderingar mot slutet av livet då han studerade visdomsböckerna i Bibeln.

Han var inte speciellt förtjust i religion av något slag och definierade Kristendom som:

Hufvudsumman af Kristendomen tycker jag vara följande: sök sanningen, lef och lid för den som Jesus gjorde, eller som det heter: tag ditt kors och följ mig. Ens tankar om Gud och andra saker komma först i andra rummet, man måste väl först bättra sig i alla afseenden innan man når någon klarhet i det dunkla – åtminstone börja vilja bättra sig.

"Ateismen"

Hur gick det till när Fröding avvecklade gudsbegreppet? Han hade ju ett starkt trots mot den gamle judeguden som vill inkräkta på hans egen auktoritet.

Jag tror icke mycket, jag själv, på Gud,
trots röster jag hörde,
trots viljan som rörde min vilja och förde
mig med och befallde med bud.

Stig Sjöholm skriver i *Övermänniskotanken i Gustaf Frödings diktning* hur "Gud" hamnade i skamvrån

därför att kristendomen kallade det synd som för Fröding var mest ömtåligt – det erotiska: Här fann Fröding en av de få lyckomöjligheter, som hans torftiga yttre liv hade att bjuda honom. Mot en gud som ville utestänga honom härifrån revolterar han av ren självbevarelsedrift, och med förakt för en åskådning som så föga förstår egenarten av det djupast mänskliga. Å andra sidan är kristendomens altruism också Frödings, han är vidsynt och ärlig nog att med värme omfatta dess medkänsla med de lidande och betryckta. Den faktor som Nietzsche mest oförsonligt hatar i den kristna religionen, har för Fröding förhindrat att brytningen blivit oåterkallelig. Det är med Gustaf som med systemen Cecilia, han är "icke fördomsfull mot kristendomen håller." Häri ligger just Frödings styrka framför Nietzsche: han är inte fördomsfull åt något håll, varken mot hedendom, nietzscheanism eller kristendom, men han blir desperat ... i uppror mot den gud som är fördomsfull mot det mänskliga livets yttringar. Det är sällsamt att se hur fast Fröding är på denna punkt. Han kan tvivla och förtvivla i de flesta av de frågor som en människa måste brottas med, men han kryper aldrig till korset, och vore han än på vägen till Damaskus, så skulle han aldrig böja sitt tunga profethuvud inför Guds röst.

När han avvecklar gudsbegreppet som oanvändbart är det på grund av det behäftats med så mycket vidskepelse, splittring, maktmissbruk, förföljelse, våld och krig. När allmedvetande finns i allt, blir ordet Gud fel, något han beskriver i *Om Gudsmedvetandet* så här:

– lämna ordet Gud å sido och i stället bara helt enkelt säga det han menar med sitt uttrycks sätt, t. ex.: enheten i den oändliga mångfalden av självmedvetanden är det absoluta självmedvetandet – eller kanske: det absoluta självmedvetandet är immanent i alla självmedvetanden ...

Till Ida Bäckmann föreslår han att hon ska sluta bruka ordet Gud,

då du och jag mena något vida mycket högre och mäktigare med det väsen vi kalla så, än vad detta ord numera anger. Om det inte vore så långt och ovigt skulle jag föreslå att du sade Alljaget.

I en norsk fickalmanacka från år 1896 begrundar han syftet med människans "drift till fullkomning" i monadteorin:

Människans uppgift är icke att älska Gud öfver allting och sin nästa som sig själf, utan vara sig själf och växa ut till det högsta, ens själf kan nå - det förstnämnda är på sin höjd något sekundärt, duger i alla fall icke såsom bud, kan möjligen betyda vilkor för lyckalighet. Budord finnas i egentlig mening endast i jagets drift till fullkomning i enlighet med sitt eget väsen . . .

Världsreligionen

I ett brev i november 1894 skriver han till Edvard Gellin, skollärare, stadsfullmäktig i Karlstad och riksdagsman som tillhörde missionsförbundet:

Jag börjar tro på en världsreligion som omfattar alla religioner och samlar alla människor samman till lycka och glädje på jorden och öfver jorden och allestädes. Tänk om helighet och lifsfriskhet och lycka bara vore olika sidor af samma sak och tänk om man har rätt till all möjlig frihet, bara man tar på sig ansvaret och är öppen och klar i alla sina handlingar.

Han hade två år tidigare i sin julaftonkrönika i Karlstads-Tidningen varit inne på samma tema där han hävdade att essensen bakom all religion är: Sanning och rättvisa:

KÄRLEKENS OCH FRIHETENS RELIGION är den äldsta av alla religioner och har besjälats mänsklighetens ädlaste och bäste män så långt tillbaka som någon historia når. Man återfinner den hos Buddha, Zoroaster och Kristus lika väl som hos de främste bland grekernas och hebréernas vise – mer eller mindre blandad med mystiska, mytiska, spekulativa och dogmatiska tillsatser, men i huvuddragen alltid densamma, driften att giva andra allt det goda man önskar sig själv och vetskapen om att detta är enda vägen till lyckan samt driften att söka det högsta av sanning och skönhet, oberoende av alla yttre lagar, och det därmed förbundna modet att förkunna och verka för de idéer man funnit eller trott sig finna under sökandet. Och under århundradens och årtusendens lopp har det alltid uppstått modige förkunnare av denna religion – medeltidens vetenskaplige och religiöse martyrer, senare tiders store tänkare, skalder, kärleks- och sannings- och frihetsentusiaster. Många av dem ha under den ojämna kampen hemfallit till ensidigt trots, fanatism eller paradoxala underligheter, och många hava levat ett sönderslitet liv, som givit deras fiender vapen i händerna, men de höra alla till "prometeiska släktet", som Viktor Rydberg talar om i en av sina dikter och som består av de egentlige ledarne för mänskligheten på dess väg till förädling.

Denna radikalt annorlunda "religion" är alltså vad som kunde förväntas av det "prometeiska släktet" som genom "förädling" skulle föra mänskligheten mot Ariens Land. Och som det heter i en av hans opublicerade aforismer:

Allreligionen uppkommer, när alla folkslag och alla raselement sammansmält med varandra.

Brev till Anders Forsberg 1895:

Huvudsaken är att vara människa helt ut och så rikt som en orkar. Jag tror nästan på en evig utveckling efter det skenbara slockandet i döden.

I marginalanteckningarna till *Also sprach Zarathustra* finns en intressant uppgift om hur Gustaf förenar sin spiritualitet med monadteorin. Det handlar om bön:

Det torde finnas (jag vet en, jag själv i förra tider) som ej ens våga bedja af fruktan för den möjliga oförklarliga värkan, som därav kunde följa och af fruktan att göra något vidskepligt och själfförödmjukande. Men sedan jag experimenterat med bedjande och öfvertänt hvad bedjande torde innebära, förefaller mig bedjande i vissa fall möjligt, förnuftsensligt och lämpligt, i andra icke. Att bedja till ett allvetande allvist och allälskande väsen förefaller mig orimligt, emedan det ju är onödigt att underrätta en allvetande om en min önskan han redan känner eller försöka anvisa den allvise, som vet bättre än jag hvad som är att göra, eller

försöka frambringa ett medlidande, som den allälskande redan känner. Däremot synes mig ej något orimligt ligga i att söka underrätta en icke allvetande, icke allvis och ej allälskande (t. ex. en människa eller annan sedd eller osedd ofullkomlig varelse) om hvad jag önskar samt väcka medlidande hos honom och förmå honom åstadkomma det jag önskar.

Hans tidigare fruktan för det oförklarliga han tidigare hört om kristendomens gud börjar avta när han sammanför evolution, naturvetenskap och medvetande. Enligt monadteorin finns varelser (monader) på högre nivåer, i högre dimensioner. Och då synes det honom följdriktigt att umgås med sådana icke allvetande, icke allvisa högre väsen. Mot slutet av sitt liv berättar Karlfeldt att Fröding ropar en sorts aftonbön, men det är inte till ett allvist väsen:

Du dravla däroppe, kan du inte förstå att alla människor ska ha det bra!

Logos och centraljaget

Fröding anser att Alljaget som den högsta nivån av monadisk manifestation också är den universella Logos. Men förutom denna högsta Logos, det absoluta mysteriets manifestation, tänker han att varje solsystem, varje planet, ja varje nation och folk har sin Logos, sin överordnade monad som är dess härskare och upprätthållare. Men varje individuell Logos är endast som en "Guds son" en del av och en emanation från Alljaget. Den gudomliga impulsen i människan, gudsgnistan, kallar han i detta sammanhang Kristusprincipen. Det är den som skall höja människan till ett högre utvecklingsplan, till Ariens land.

I *Om livsmonader* säger han, att det relativa alljag som Nietzsche kallar övermänniska, kanske kan "ställas i samband med förutvarande föreställningar om Gud och Guds son". I *Om jagmedvetenhet* identifierar han Kristus med det Ord ("Logos") som enligt Johannesevangeliet "vart kött". Han frågar sig om denne Kristus nått centralalljagmedvetenhet endast för jordens varelser eller för hela solsystemets varelser, eller kanske — efter en lång reinkarnationskedja — för det absoluta centralstjärnesystemets alla varelser. "Icke fullt det sista, men kanske något näst upp till det sista" tycker han är riktigt.

Den sista tiden

Mauritz Hellberg skriver i boken *Frödingsminnen* om sitt sista besök till Gröndal på Djurgården i Stockholm (1910):

Från något håll har uppgivits att Fröding skall ha "omvänt sig" i religiöst avseende under sina sista år. Jag lade emellertid just vid detta besök märke till att han uttalade sig på samma skeptiska sätt i dithörande ting som han gjort tidigare ... Överhuvud är det säkert sant, som Cecilia brukade betona med ganska starkt eftertryck, att han ända till slutet var densamme som han alltid varit.

I dikten *Mä sjöl* anser han att själsmonaden kommer att hålla fast i sig själv jordelivets avslutning:

Men tårken må bränn mä' å blåst på sjön
hantér mä värr än ja tól,
när live mä släpper te sist ve døn,
så vell ja hõll fast i mä sjöl.

Döden

Redan 1891 tycks han haft en allvarlig sjukdom och varit nära döden, och dikten är möjligen en självupplevelse. Men han återvänder till livet efter sällsamma upplevelser:

Svaga ljud som av skvalpande böljeslag
nådde i susande rytm mitt öra,
smekande doft, som försommarvindar föra,
smekande doft av ängsblommor kände jag.

Var detta ett sista vänligt och milt farväl
livets skönhet till sällskap i döden sände,
eller var det en räddande okänd strand jag kände
nalkas med vågslag och doft för min drunknande själ?

— Åter min hjärna i vansinnig feber brann,
åter kände jag strupen av törst försmäkta,
pulsarne bulta och yrande tankar jäkta,
medan tyst min stillsamme gäst försvann.

Annars är han förväntansfull när han känner tiden närmar sig. Efter att läkaren har förklarat situationens allvar, frågar han förhoppningsfullt: "Tror du att jag får dö?"

I en opublicerad dikt från Mörnerarkivet i Örebro ser han fram till jordelivets avslutning. Dikten är utan titel, och nu mot slutet ser han sitt projekt att nå ut till människorna med sin gudomsgnista som misslyckat. Den sanning han innerst inne brände för, från gymnasistfilosofin (den första) till Mattoidens sånger (den sista), själva syftet med hans "åskådning", anser han nu som förfelat.

I kyligt solsken ser jag hafvet skina
jag är en ensam kylig våg däri,
de ljuspalatser som i skyn sig timra
de äro höga, heliga och stora,
men för min syn de evigt sig förlora
jag slocknar bort i havet klar och fri.

Dock är det vemod än, en sista droppe,
i denna våg som dör för egen skuld,
den skulle lyst bland världarne däroppe
som sol, som stjärna, såsom gudomsgnista
den var den första men blef den sista,
till intet luttrades min andes guld.

Så drömde jag och dog i hafvets sköte
och dog och dör, och dör alltjämt igen,
men skön är döden som jag går tillmöte,
ty lifvet lefver än i dödsminuten
och älskande ännu, fast dock förskjuten
men i dödens salighet jag lefver än.

När han "dog och dör, och dör alltjämt igen" avspeglar det monadens ständiga "döende" genom de nedanförmänskliga regionerna (från sten till växt till djur) intill den efter tusentals "uppståndelser"

når fram som själsmonad i människan. Den persiske poeten Rumi på 1200-talet kände inte till monader, men har gett uttryck åt resan och uppstigningen från det oorganiska (i Eric Hermelins översättning):

Från liflösheten dog jag. Och växande jag blef.
Från växte-världen dog jag. Jag höjde mig till djuret.
Från djurriket jag dog. En Menniska jag blef.
Hvi skulle jag då räddas? När har mig döden stympat eller minskat?
Vid nästa angrepp, skall jag dö från menskan;
att jag må lyfta min vinge och mitt hufvud - - - -

Ida Bäckmann berättar om en episod från hospitaltiden:

Hans ögon mötte djupet av mina ord med den fjärrglans som är så egendomlig för honom. Kanske, sade han, har jag, under det jag legat här och tänkt, utträttat lika mycket som de, vilka gräva i jorden eller sy kläder. När jag en gång får kraft - när jag fått ligga här ett år eller så, under det du passar upp på mig och förströr mig, då kanske jag har något att säga människorna, som är dem tjänligt att höra. Om jag också ej skulle kunna göra det klart för dem, kunde mina ord kanske åtminstone leda dem in på rätta spåret.

Men så skulle det inte gå.

förströr mig, då kanske jag har något att säga människorna, som är dem tjänligt att höra. Om jag också ej skulle kunna göra det klart för dem, kunde mina ord kanske åtminstone leda dem in på rätta spåret.